
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΚΟΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

Στο 8ο τεύχος της ΕΦΕ του 1986 δημοσιεύθηκε η ελληνική μετάφραση από τα γερμανικά ενός «Memorandum», που είχα απευθύνει προς τον πρόεδρο του Κεντρικού Γραφείου της Association Internationale des Professeurs de Philosophie (AIPPh) ένα χρόνο νωρίτερα. Ο τίτλος της ελληνικής μετάφρασης αυτού του «Υπομνήματος» ήταν: «Θεμελίωση κοινού μαθήματος Φιλοσοφικών στην εκπαίδευση των ευρωπαϊκών χωρών».

Από τότε πέρασαν δύο περίπου χρόνια.

Στο διάστημα αυτό οι αντιδράσεις στις προτάσεις μου τόσο από την πλευρά των μελών όσο και του Κεντρικού Γραφείου της AIPPh, σχεδόν στο σύνολό τους θετικές, έδειξαν ότι είχαν ωριμάσει τα πράγματα, για να γίνει το επόμενο βήμα, που θα έδινε συνέχεια στο Memorandum βάζοντας το θέμα του σε συγκεκριμένη βάση με τη διατύπωση ορισμένων «θέσεων».

Η σχετική πραγματεία, που η ελληνική της μετάφραση ακολουθεί, γραμμένη στη γερμανική γλώσσα δημοσιεύθηκε μαζί με τη μετάφρασή της στη γαλλική και αγγλική στο τρίγλωσσο Bulletin της AIPPh, αριθ. 17 (1988), 6, 3-24 με τους ακόλουθους τίτλους: «Auf dem Wege zu einem europäischen Philosophieunterricht», «Vers un enseignement européen de la Philosophie» και «On the way to a transeuropean teaching of Philosophy».

* * *

«Η έννοια ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος των Φιλοσοφικών, που προσπάθησα να περιγράψω στο Υπόμνημά μου (Memorandum, Bulletin 9, Μάιος 1985), είχε γενικά θετικότερη απήχηση στους συναδέλφους της AIPPh, όσο μου επιτρέπεται να κρίνω από τις ως τώρα αντιδράσεις τους, προπάντων από την αλληλογραφία μαζί τους και από κάποιες προσωπικές επαφές.

Μόνο σε μια περίπτωση η αντίδραση στη πρότασή μου ήταν αρνητική. Μ' αυτό εννοώ την όχι χωρίς αντιφάσεις τοποθέτηση της αξιότιμης συναδέλφου μας Anne Souriau, που δημοσιεύθηκε στο Bulletin αρ. 10. Μ' όλο που αναγνωρίζει και αυτή την

ωφελιμότητα ενός ευρωπαϊκού αναλυτικού προγράμματος των Φιλοσοφικών για χώρες, όπου δεν υπάρχει καθόλου ή διδάσκεται σε περιορισμένο βαθμό το μάθημα τούτο, την ίδια στιγμή κατά περίεργο τρόπο απορρίπτει την πρότασή μου χαρακτηρίζοντάς την μάλιστα «επικίνδυνη».

Σχετικά ας μου επιτραπεί ωστόσο να παραπέμψω στη λεπτομερή συζήτηση των παρατηρήσεών της, που πραγματοποιήθηκε μέσα στα πλαίσια της θεματοποίησης του «Υπομνήματός» μου από μια ιδιαίτερη ομάδα εργασίας κατά τη διάρκεια του X Διεθνούς Συνεδρίου μας 1985 στο Hofen-Bregenz (Bull. 15, Μάϊος 1987). Διαπιστώθηκε τότε ομόφωνα, ότι ένα τέτοιο πρόγραμμα για το μάθημα τούτο θα ήταν επιθυμητό, επειδή έκφραζε έναν ουσιώδη στόχο της «Διεθνούς Ένωσης των Καθηγητών της Φιλοσοφίας» (AIPPh) από την εποχή της ίδρυσής της.

Σήμερα, δυόμισα χρόνια μετά τη δημοσίευση του Memorandum μου, είμαι περισσότερο από κάθε άλλη φορά βέβαιος ότι πρόκειται για μια υπόθεση τουλάχιστο χρήσιμη, για την οποία αξίζει να ενδιαφερθεί κανείς και πιο πέρα. Είναι ευχάριστο ότι από τις ως τώρα εκδηλώσεις και αντιδράσεις των συναδέλφων μπορεί κανείς να συμπεράνει, ότι πραγματικά στα μέλη της Διεθνούς Ένωσής μας έχει αναπτυχθεί γνήσιο ενδιαφέρον και αύξουσα κατανόηση για ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών σε τέτοιο βαθμό που οι απόψεις τους να μη διαφέρουν και πολύ από τις δικές μας. Αν εξαιρέσει κανείς κάποιες δευτερεύουσες αποκλίσεις, που αφορούν στην έκταση, στο περιεχόμενο, στη μεθοδική και στη διδακτική του μαθήματος ή που έχουν σχέση με την ερμηνεία της έννοιας της βασικής φιλοσοφικής μόρφωσης της μαθητικής μας νεολαίας, κατά τα άλλα, ως προς τη βασική δηλ. τοποθέτησή τους απέναντι σ' ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών η συμφωνία τους με τις απόψεις μας είναι εντυπωσιακή.

Το ότι η δική μας αντίληψη για το μάθημα των Φιλοσοφικών πλησιάζει προφανώς τις σχετικές αντιλήψεις και άλλων συναδέλφων είναι βέβαια πολύ ευχάριστο. Εδώ μπορώ ίσως να αναφερθώ στις ειδικές παρατηρήσεις πάνω στο Memorandum, που έκαναν η καθηγήτρια Zilli-Motzo και ο καθηγητής Karl Nawratil (κ. Bull. 15, Μάϊος 1987), και να τους εκφράσω τις ευχαριστίες μου για τις υποδείξεις τους. Ευχαριστώ επίσης τον επίτιμο πρόεδρό μας, Δρα Eduard Fey, που χαιρέτησε πολύ θερμά την πρωτοβουλία μου «να πιάσω ενιαία μέσα από μια νέα προοπτική το μάθημα των Φιλοσοφικών». Από τις ως τώρα επαφές με τα μέλη της Ένωσής μας έχω αποκομίσει την εντύπωση ότι και άλλοι συνάδελφοι, ο καθένας για ελόγου του, έχουν ασχοληθεί με τις απόψεις μου και έχουν πεισθεί για την ορθότητά τους.

Μ' αυτά ωστόσο έχει συντελεστεί μόνο το πρώτο βήμα. Ως τον σχεδιασμό ενός κοινού ευρωπαϊκού αναλυτικού προγράμματος σίγουρα θα πρέπει να διανυθεί ακόμη μακρύς και δύσκολος δρόμος. Ο αντίλογος στο αρχικό αυτό στάδιο της συζήτησης των προτάσεών μου θα ρέπει να λάβει υπόψη του τα κοινά σημεία περισσότερο παρά τις διαφορές. Πριν αναληφθούν πιο πέρα βήματα, πρέπει πρωτίτερα να εξακριβωθεί, εάν υφίσταται και ως ποιο σημείο μια συναίνεση σε βασικά ζητήματα του μαθήματος των Φιλοσοφικών. Εδώ λ.χ. μου έρχεται στο νου ότι από καταβολής διατυπώθηκαν για το σκοπό του μαθήματος των Φιλοσοφικών οι πιο διαφορετικές απόψεις και ότι ο αντίλογος πάνω στο θέμα τούτο κινήθηκε ανάμεσα στις ιδεαλιστικές υπερβολές από τη μια και την αυτοαποκαλούμενη ρεαλιστική πρόταση από την άλλη για κατάργηση του μαθήματος τούτου. Είναι αυτονόητο ότι σ' αυτό το σημείο πρέπει οπωσδήποτε να υπάρξει σαφήνεια. Ύστερα πρέπει ακόμη να λεχθεί ότι δεν ξέρουμε το αντίστοιχο πλαίσιο στις διάφορες χώρες, που θα βοηθούσε να εκχωρηθεί εκεί μέσα η πιο κατάλληλη θέση σ' ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα των Φιλοσοφικών. Οι δυσκολίες που συνδέονται με τον πιο πέρα πολύπλευρο στόχο μας θα ανέβαιναν κατακόρυφα, εάν ήθελε κανείς να πάρει θέση στον μπερδεμένο αντίλογο γύρω από θέματα μεθόδου και

διδασκαλίας ή να μιλήσει για κατάλληλα μέσα διδασκαλίας, που η αποτελεσματικότητά τους δεν έχει ακόμη δοκιμαστεί στην καθημερινή πράξη.

Στο πεδίο έντασης του αντίλογου αυτού ανήκει πιο πέρα η εξέταση της δυνατότητας ενός σκόπιμου συντονισμού του κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών με τα άλλα σχολικά μαθήματα. Κατά την ανασύνταξη των περιοχών της γνώσης και της μορφωτικής ύλης μέσα στα πλαίσια της τεχνικής επανάστασης, που συντελείται σ' όλες τις χώρες, έχει αλλάξει αισθητά το βάρος των διαφόρων ειδικοτήτων μέσα στον κανόνα των μαθημάτων. Εδώ πρέπει προπάντων να εξετάσει κανείς κριτικά, εάν και ως ποιά βαθμό ένα υπερεθνικό μάθημα Φιλοσοφικών προσαρμοσμένο σ' ένα μοντέρνο, ενταγμένο στη βιομηχανική πραγματικότητα, μορφωτικό σύστημα, μπορεί να συμβάλει στη σύγχρονη βασική φιλοσοφική μόρφωση της ευρωπαϊκής μαθητικής νεολαίας. Προπάντων θα έπρεπε να καταδειχθεί στις λεπτομέρειες, ποιά φιλοσοφικά προβλήματα θα πρέπει να σχηματίζουν τον πυρήνα του φιλοσοφικού αυτού μαθήματος. Επιθυμητές είναι υποδείξεις για τη διαμόρφωση του μαθήματος τούτου. Για να αποτρέψει κανείς μια ενδεχόμενη μονομέρεια απόψεων και για να φθάσει με λογικό αμοιβαίο συμπλησιασμό σε εφαρμόσιμες λύσεις, θα ήταν ανάγκη να αναφερθεί ακόμη και σε προγενέστερες παρατηρήσεις ή κριτικές όχι μόνο από την άποψη της Δευτεροβάθμιας αλλά και της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Είμαστε ακόμη μακριά από μια «νόμιμη» λύση του προβλήματος. «Νόμιμες» λύσεις δεν πέφτουν από τον ουρανό, μπορούν να βρεθούν με κοινή πνευματική προσπάθεια. Είναι φανερό ότι η κύρια προβληματική ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών μπορεί να αποκαλυφθεί με τη συζήτηση, με την προϋπόθεση ότι θα ταρακουνήσει τα πνεύματα και θα ξυπνήσει το ενδιαφέρον των συναδέλφων για να πάρουν μέρος στην έρευνα. Η διαφοροποιημένη κατανόηση της Φιλοσοφίας, η οποία επιδρά ρυθμιστικά στον καθορισμό του νοήματος του μαθήματος των Φιλοσοφικών, δεν μπορεί βασικά να εμποδίσει κανένα να διαπιστώσει ύστερα από επαρκή θεωρητική θεμελίωση την κοινή ευρωπαϊκή διάσταση και λειτουργία αυτού του μαθήματος. Σχετικά μ' αυτό θα μπορούσε η AIPPh, σαν διεθνές Forum συνάντησης ειδικών, να προωθήσει με συζήτηση και κατανόηση τον αμοιβαίο συμπλησιασμό των απόψεων έτσι, ώστε να μπορεί να επιτευχθεί μια συναίνεση πάνω σε βασικά σημεία του προκείμενου μαθήματος των Φιλοσοφικών. Η συναίνεση αυτή θα μπορούσε κατά την εκτίμησή μου να επιτευχθεί άνετα στα ακόλουθα σημεία:

1. Το μάθημα των Φιλοσοφικών στις διάφορες χώρες μπορεί να αποκτήσει μια βάση πολύ πιο σταθερή, αν ρυθμιστεί από κοινού ο αναπροσανατολισμός του. Προπάντων πρέπει να αποκαταστήσει τη σύνδεσή του με τις αρχαιοελληνικές πηγές της δυτικοευρωπαϊκής φιλοσοφίας και με τη μακρά της παράδοση.

Θεωρώ τη σύνδεση του σημερινού μαθήματος των Φιλοσοφικών με την κοινή για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες παράδοση εξαιρετικά αναγκαία, επειδή αυτή περισσότερο από κάθε άλλο επιβεβαιώνει σαφέστατα τον κοινό ευρωπαϊκό χαρακτήρα του ειδικού αυτού μαθήματος. Όπως πάντα στο παρελθόν έτσι και σήμερα η μοναδική και μεγαλόστομη αυτή παράδοση θα μπορούσε να προμηθεύσει στο μάθημα των Φιλοσοφικών όχι μόνο μια γερή βάση, αλλά επίσης και καλύτερες δυνατότητες για τη διαμόρφωσή του. Ότι αυτή η μακρόχρονη παράδοση μας οδηγεί με συνέπεια ως τους Αρχαίους Έλληνες, που έβαλαν τα θεμέλια του μαθήματος των Φιλοσοφικών, είναι αναμφίβολα σαφές. Πραγματικά από την εποχή του Πλάτωνα η Φιλοσοφία σε στενή σχέση με την ιδέα της μόρφωσης του ανθρώπου ανήκει στα πιο παλαιά μαθήματα. Πρέπει να προστεθούν ακόμη η φιλοσοφική γλώσσα και ορολογία, που σημαίνουν μιαν εξαιρετική επίδοση του ελληνικού πνεύματος. Από αυτόν τον πυρήνα αναπτύχθηκε

κατόπι στην πορεία των αιώνων μια πλούσια φιλοσοφική παράδοση, που καθόρισε αποφασιστικά τις κατηγορίες του μοντέρνου, ακόμη και του επαναστατικού στοχασμού. Πολύ σπουδαιότερο για τη δικαιολόγηση ενός κοινού ευρωπαϊκού φιλοσοφικού μαθήματος είναι ωστόσο η διαπίστωση ότι η συγκρότηση του στοχασμού μας, όπως παρουσιάζεται στην έκφραση και στη σκέψη, όταν θέτουμε προβλήματα και προσπαθούμε να τα λύσουμε, είναι καθαρά ελληνικής προέλευσης. Βέβαια το ζήτημα εδώ δεν μπορεί να είναι η αποκάλυψη στους μαθητές ότι σ' αυτή την περιοχή τους ενώνει με τους Αρχαίους Έλληνες ένα είδος πνευματικής συγγένειας· περισσότερο μας ενδιαφέρει—και αυτό αποτελεί ασφαλώς τον καθαυτό σκοπό ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος— να ανοίξει για τη διεθνή μαθητική νεολαία τον πλούτο της αρχαίας πνευματικής και φιλοσοφικής κληρονομιάς για να διευκολύνει έτσι το σωστό πέρασμα στο «φιλοσοφείν», στην άσκηση δηλ. της Φιλοσοφίας.

2. Το μάθημα των Φιλοσοφικών θα μπορούσε να αποδείξει ότι με την κοινή αυτή ευρωπαϊκή θεώρηση δημιουργούνται πολύ καλύτερες προοπτικές, αλλά και εντονότερος φωτισμός, που θα μπορούσε να το βοηθήσει να ξεπεράσει την παραμόρφωσή του και τις άλλες του αδυναμίες.

Οι πολιτισμοί των ευρωπαϊκών χωρών είναι ως προς τις πηγές τους στενά δεμένοι ανάμεσά τους, επειδή πηγάζουν από κοινές ιδέες και έννοιες, που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της Αρχαιότητας κυρίως στην Ελλάδα. Η πολιτιστική αυτή συγγένεια ενισχύεται ακόμη περισσότερο, επειδή είναι διαποτισμένη από την ελληνική φιλοσοφία. Αν λογαριάσει κανείς τη μακρόχρονη αυτή παράδοση, τότε πρέπει να κάνει δεκτό, ότι η πιο πέρα συντήρηση του κοινού αυτού και σπουδαίου για το μέλλον μας υψηλού πολιτισμού είναι νοητή μόνο σε στενή σύνδεση με την πιο πέρα υπόσταση αυτής της Φιλοσοφίας, που μπορεί να σιγουρευθεί με ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών.

3. Ένα τέτοιο μάθημα Φιλοσοφικών με κοινές ευρωπαϊκές καταβολές και προεκτάσεις θα εξασφάλιζε με τη βαρύτητά του όχι μόνο πιο γερές βάσεις, αλλά και περισσότερες δυνατότητες για την επίτευξη των γενικών μορφωτικών του σκοπών.

Ο καθαυτό μορφωτικός στόχος ενός επιστημονικού και αμερόληπτου κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών πρέπει βασικά να είναι η πνευματική ενηλικίωση του μαθητή της ανώτερης γυμνασιακής βαθμίδας, που αποτελεί προϋπόθεση για πανεπιστημιακές σπουδές. Η συμβολή στη διαδικασία τούτη της ωρίμανσης ενός με τέτοια προσόντα μαθήματος Φιλοσοφικών δεν μπορεί από κανένα άλλο μάθημα να παρασχεθεί σ' αυτό το μέτρο· γιατί η ανάπτυξη των πνευματικών δυνάμεων του νέου ανθρώπου συντελείται με την εμβάθυνση σ' ένα ανεξάντλητο πλήθος εμπειριών, που αφορούν στον άνθρωπο σαν ατομικό και κοινωνικό ον. Είναι αυτονόητο ότι με τη μεσολάβηση ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών οι πιο πάνω διαδικασίες μπορούν να συντελεσθούν γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα. Εδώ εννοώ προπάντων τη σωκρατική μέθοδο, που οδηγεί με την ερώτηση και την απόκριση στο «γνησίως φιλοσοφείν», ύστερα την κριτική μας επαφή μέσω των πλατωνικών κειμένων με τη σοφιστική και τον ανθρωποκεντρικό της προσανατολισμό, και τέλος τους προσωκρατικούς, που τὰ βασικά ερωτήματα και τα φιλοσοφικά τους προβλήματα μπορούν ακόμη και σήμερα να διατηρούν ακέραιη τη γοητεία και την επικαιρότητά τους.

4. Ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών πρέπει οπωσδήποτε να έχει στη διάθεσή του ένα πλήθος θεμάτων και προβλημάτων από την πλατειά διεθνή φιλοσοφική παράδοση. Εδώ μπορεί να έχουν θέση μόνο εκείνα που φέρουν τα χαρακτηριστικά του γενικού και καθολικού και υποχρεώνουν να πάρει κανείς κριτική θέση απέναντί τους. Οι μοναδικές αυτές θέσεις ζητημάτων, κύκλοι προβλημάτων και βασικών εννοιών πρέπει λόγω της αυθεντικότητάς τους πρωτοτυπίας να σχηματίσουν τον

καθ'αυτό πυρήνα ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών.

Οι διαπιστώσεις αυτές παραπέμπουν με συνέπεια στον εισαγωγικό ρόλο της ελληνικής και ενμέρει της ρωμαϊκής Φιλοσοφίας. Πραγματικά δε θα μπορούσε να βρεθεί καλύτερη αφετηρία για ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών από την Αρχαιότητα και τα φιλοσοφικά της επιτεύγματα. Τα έργα αυτά περιέχουν εκτός από τα προαναφερόμενα προσόντα και από πλευράς διδακτικής πολύ σπουδαία παραδείγματα για τη διαμόρφωση εννοιών και κρίσεων, τη συγκρότηση κύκλων προβλημάτων και λύσεων, που έχουν χαρακτήρα υποδείγματος ή που αναφέρονται σε σπουδαίες θεωρήσεις της ανθρώπινης ύπαρξης. Από το υλικό τούτο θα πάρει βέβαια κανείς εκείνα που θα έπρεπε να συναρπάξουν τον απαραίτητο πυρήνα ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών. Εάν θα έρθουν για εξέταση σύγχρονα ή παλαιά προβλήματα, θα έπρεπε σε τελευταία ανάλυση να είναι αδιάφορο. Παλαιά, επικυρωμένα από την πράξη φιλοσοφικά προβλήματα μπορούν να συμβάλουν το ίδιο θετικά για την κατανόηση του παρόντος. Ταυτόχρονα μπορούν να εξασφαλίσουν τη δυνατότητα να μετρήσει κανείς τη δική του, τη μοντέρνα, ιδιαιτερότητα αντιπαραβάλλοντάς την με τη διαφορετικότητα των Αρχαίων.

5. Τα αναλυτικά προγράμματα ρυθμίζουν γενικά τη μετάδοση γνώσεων και την απόκτηση εμπειριών. Στην περίπτωση συνεπώς του μαθήματος των Φιλοσοφικών ένα καλό αναλυτικό πρόγραμμα πρέπει να αναφέρεται στην προέλευση, στην εξέλιξη, στους γενικούς και ειδικούς στόχους και στις ευθύνες που επωμίζεται η Φιλοσοφία απέναντι στο παρόν και στο μέλλον. Είναι φανερό ότι το αναλυτικό πρόγραμμα ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος διευρύνει το αποκλειστικά εθνικό πλαίσιο του μαθήματος σε υπερεθνικό. Με τις νέες αυτές προϋποθέσεις και τα πλουσιότερα περιεχόμενα, που τα περισσότερα προέρχονται από την Αρχαιότητα, το μάθημα των Φιλοσοφικών κερδίζει τώρα μια καινούρια διάσταση που εξασφαλίζει στον μαθητή της ανώτερης βαθμίδας της Μέσης Παιδείας ένα καλύτερο πέρασμα στη Φιλοσοφία.

Για την πλήρη ανάπτυξη της κοινής ευρωπαϊκής του διάστασης πρέπει το μάθημα των Φιλοσοφικών να συμπεριλάβει στο οπτικό του πεδίο στόχους και περιεχόμενα, τα περισσότερα από την αρχαία ελληνική Φιλοσοφία, που ενθουσίαζαν πάντοτε τους νεότερους φιλοσόφους λόγω της γνησιότητας και της πρωτοτυπίας τους. Θα μπορούσε να περιμένει κανείς ότι ο μαθητής της ανώτερης βαθμίδας της Μέσης Παιδείας με τη μύησή του στις πρωτογενείς μορφές και στα αυθεντικά περιεχόμενα του ελληνικού στοχασμού όχι μόνο θα πλούτιζε τις γνώσεις του, αλλά θα μπορούσε ακόμη να τις αξιοποιήσει για τους σημερινούς στόχους. Με την καθημερινή του τριβή —και αυτό είναι το πιο σπουδαίο— αποκτά την ικανότητα να βιώνει σαφέστερα το συγκεκριμένο φιλοσοφικό στοχασμό, να επιλέγει κέντρα βάρους ή θέματα και να τα εμβαθύνει. Προπάντων όμως ο μαθητής αυτός θα έχει την ευκαιρία να οικειωθεί πάνω στην πλατύτερη βάση ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος των Φιλοσοφικών μια πολύ καλύτερη προοπτική για ένα σωστό φιλοσοφικό τρόπο θεώρησης.

6. Το κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε Φιλοσοφίας και κάθε φιλοσοφικής θεώρησης είναι η κριτική στάση και ο στοχασμός πάνω σε αρχές και εποπτείες, σχετικές με την επιστημονική γνώση, τη βιοθεωρία και την κοσμοθεωρία ή πάνω στις αρχές και αυτού του φιλοσοφικού στοχασμού. Εδώ πρόκειται κυρίως για αρχές που ξεκίνησαν από τους Έλληνες και διατήρησαν για τους μεταγενέστερους τη σημασία τους. Αναμφίβολα και η κριτική εμβάθυνση στις αρχές του ίδιου του στοχασμού ανήκει στους αυτονόητους στόχους του μαθήματος αυτού.

Εάν η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση θέλει να δικαιώσει πλήρως την παιδαγωγική της αποστολή, πρέπει οπωσδήποτε να χρησιμοποιήσει το φιλοσοφικό στοχασμό και την παιδαγωγική του ενέργεια. Πραγματικά η φιλοσοφική σκέψη αποτελεί την πιο απαραίτητη προϋπόθεση κάθε πράξης και μάλιστα όχι μόνο στο μάθημα των

Φιλοσοφικών. Σαν αρχή διδασκαλίας στην ανώτερη βαθμίδα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του έχουν αναγνωρίσει τα πρωτεία σε σχέση με άλλες αρχές διδασκαλίας.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες θα μπορούσε κανείς να δεχθεί ότι η πνευματική ενηλικίωση του νεαρού μαθητή, που αποτελεί και τον κύριο στόχο του μαθήματος των Φιλοσοφικών, μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα με τη βοήθεια του φιλοσοφικού εκείνου μαθήματος που φέρει την κοινή ευρωπαϊκή σφραγίδα. Στο ψηλότερο επίπεδο του μαθήματος των Φιλοσοφικών βρίσκεται ο στοχασμός πάνω στις αρχές· χωρίς τη μεθοδική και διδακτική χρησιμοποίησή του δεν είναι δυνατό να αναγνωρισθεί στον τελειόφοιτο καμιά αληθινή πνευματική ωριμότητα.

7. Η ελληνική Φιλοσοφία έβαλε τη σφραγίδα της στις ευρωπαϊκές γλώσσες και στην ευρωπαϊκή σκέψη στις σπουδαιότερες της διατυπώσεις. Ότι αυτά τα στοιχεία εξακολουθούν να ζουν ως τα σήμερα στην έκφραση και στη σκέψη, χωρίς ακόμα να έχουν παλιώσει, επιβεβαιώνουν από τη μια τη λεγόμενη αιώνια νεότητα του Ελληνικού πνεύματος και από την άλλη την παρουσία εκείνης της Ευρώπης, που μας είναι τόσο καλά γνωστή από τη μακρόχρονη ιστορία της. Το ότι υπάρχει στη διάθεσή του σημερινού μαθητή μια υποδειγματική φιλοσοφική γλώσσα, που του κάνει δυνατή τη συνεννόηση και συνεργασία με τους συνανθρώπους του, το οφείλει στην ύπαρξη της ελληνικής Φιλοσοφίας και της ελληνικής φιλοσοφικής γλώσσας.

Θεωρώ πολύ σημαντικό να μπορεί ο ώριμος μαθητής να συλλαμβάνει και να διατυπώνει κριτικά τους στοχασμούς του. Μέσα στα πλαίσια ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών θα μπορούσε ακόμη να ελέγχει την προέλευση και τις πηγές τους διαπιστώνοντας ότι οι σπουδαιότεροι από αυτούς πρωτοεκφράστηκαν από τους μεγάλους Έλληνες φιλοσόφους για να περάσουν διαδοχικά στους Ρωμαίους και στους Χριστιανούς και να προσαρμοστούν στην καινούρια πραγματικότητα. Με την ίδια διαδικασία προσπαθεί ο μαθητής να προσαρμόσει διαλεκτικά στις καινούργιες σχέσεις και τις δικές του σκέψεις για να τις βαθύνει, να απορρίψει αυτές, να τροποποιήσει εκείνες ή να τις στρέψει σε νέα κατεύθυνση, για να τις αξιοποιήσει με νέα μορφή για τους δικούς του σκοπούς. Ότι έτσι γονιμοποιείται η σκέψη του με σπουδαία στοιχεία από το κοινό αυτό το ευρωπαϊκό μάθημα των Φιλοσοφικών είναι αναμφισβήτητο. Και αυτό βαρύνει αποφασιστικά στην καλλιέργεια κριτικού στοχασμού, που δεν ανέχεται ούτε τον άκριτο δογματισμό ούτε φυσικά την ουδετεροφανή αδιαφορία.

8. Στους βασικούς κοινούς ευρωπαϊκούς στόχους του μαθήματος ανήκει και η συζήτηση προβλημάτων και θεμάτων που ενδιαφέρουν άμεσα ή έμμεσα τους νέους. Από το πλήθος τους θα πρέπει να επιλεγούν τα σπουδαιότερα και να καταταγούν σε διάφορους κύκλους προσιτούς στην έρευνα. Ότι βέβαια για κάθε περίπτωση θα χρειαστεί και η αντίστοιχη μέθοδος διδασκαλίας είναι αυτονόητο. Για την περίπτωση ωστόσο του κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος των Φιλοσοφικών η μέθοδος αυτή θα πρέπει βέβαια πρώτα να εφευρεθεί και να δοκιμαστεί η αποδοτικότητά της σε μερικά σχολεία.

Για την πραγμάτωση των παιδαγωγικών στόχων ενός κοινού ευρωπαϊκού μαθήματος Φιλοσοφικών πρέπει να συνεργασθούν στενά Πανεπιστήμιο και Σχολείο, το πρώτο στο θεωρητικό-διδακτικό, το δεύτερο στον πρακτικό-διδακτικό τομέα. Επειδή το Πανεπιστήμιο διαθέτει ειδικούς επιστήμονες με ιδιαίτερα προσόντα, πρέπει να αναλάβει την ευθύνη της επιστημονικής επεξεργασίας του κοινού ευρωπαϊκού αναλυτικού προγράμματος και της προετοιμασίας για τα νέα τους καθήκοντα εκείνων που θα διδάξουν το μάθημα. Οι Εκπαιδευτικές Αρχές πρέπει από τη πλευρά τους να φροντίσουν, ώστε οι σπουδαστές αυτοί πέρα από τη θεωρητική τους κατάρτιση να παρακολουθήσουν πρακτικές εφαρμογές στο σχολείο καθώς και φροντιστηριακές ασκήσεις, για να αποκτήσουν τα απαραίτητα προσόντα για τη σχολική πράξη. Σε ορισμένα σχολεία πρέπει ακόμη κατά την εφαρμογή του κοινού ευρωπαϊκού αναλυτικού προγράμματος να

διεξαχθούν πειραματισμοί και μεταρρυθμιστικές δοκιμές.

9. Το καινούριο αυτό μάθημα των Φιλοσοφικών, πέρα από τον κοινό ευρωπαϊκό του πυρήνα και πέρα από ένα γενικό ποσό ύλης, που θα είναι υποχρεωτικό, πρέπει οπωσδήποτε να διαθέτει για τον διδάσκοντα αρκετό ελεύθερο χώρο για να μπορεί να δημιουργεί κέντρα βάρους, να επιλέγει προοπτικές, να χρησιμοποιεί μεθόδους διδασκαλίας και γενικά για να μπορεί να ασχολείται και με τους προσωπικούς του στόχους.

Θα ήταν για το μάθημα των Φιλοσοφικών μια λαθεμένη αρχή, να θέλει να διδάξει σ' όλους τους μαθητές τα ίδια. Γι' αυτό θα πρέπει τα νέα αναλυτικά προγράμματα για το μάθημα τούτο, πέρα από τον κοινό ευρωπαϊκό του πυρήνα να προσφέρουν μια πλούσια επιλογή προβλημάτων και θεμάτων από την άμεση επικαιρότητα, που μπορούν να συμβάλουν στην προαγωγή της βασικής φιλοσοφικής μόρφωσης της νεολαίας.

Προπάντων θα πρέπει μαζί με την αναβαθμισμένη αυτή θέση του μαθήματος των Φιλοσοφικών να εξετασθούν και τα σχετικά με τη μεθοδική πορεία της διδασκαλίας του. Θα πρέπει να εξετασθούν με ιδιαίτερη προσοχή όλα εκείνα τα στοιχεία, που αλλάζουν μέσα στα πλαίσια του νέου μαθήματος τον χαρακτήρα του παλαιού και του χαρίζουν μια καινούρια ταυτότητα. Είναι αυτονόητο ότι για τον καθορισμό των διαφορών ανάμεσα στο εθνικό και στο κοινό ευρωπαϊκό μάθημα των Φιλοσοφικών πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι φιλοσοφικές παραδόσεις των διαφόρων χώρων.

10. Όπως πολύ σωστά τονίστηκε από πολλούς, το σημερινό μάθημα των Φιλοσοφικών χρειάζεται οπωσδήποτε διόρθωση. Μ' αυτή την έννοια πιστεύω ότι οι προτάσεις μου έγιναν ευμενώς αποδεκτές από τους συναδέλφους, επειδή ακριβώς υπόσχονται, εάν εφαρμοστούν σωστά, να συμβάλουν στο να αρθούν ορισμένες βασικές αδυναμίες του σπουδαίου αυτού μαθήματος της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

* * *

Το γεγονός ότι η ΑΙΡΡη, η Διεθνής δηλ. Ένωσή μας, αποδέχθηκε βασικά τις προτάσεις μου, σημαίνει ασφαλώς μια ευοίωνη εξέλιξη στην όλη προσπάθεια για τη βελτίωση του μαθήματος των Φιλοσοφικών.

Αυτό ωστόσο με κανένα τρόπο δε σημαίνει ότι η βασική αυτή έγκριση αντιστοιχεί με μια αποδοχή όλων των προτάσεών μου· εδώ πρόκειται περισσότερο για την αυτονόητη υποχρέωση που έχει κάθε Ένωση να συμπαραστέκεται και να βοηθεί τα μέλη της, που προσπαθούν τα προωθήσουν τους σκοπούς της. Μόνο μετά τη συμπλήρωση των σχετικών συζητήσεων μπορεί η Ένωσή μας τα προχωρήσει στην τελική σύνθεση μιας επίσημης άποψης για ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών, με την προϋπόθεση βέβαια, ότι μπορεί να επιτευχθεί μια συναίνεση πάνω στα σπουδαιότερα σημεία του προβλήματος.

Για να ανοίξει επιτέλους κάποια συζήτηση πάνω στο επίμαχο τούτο μάθημα και για να επικεντρωθεί η προσοχή σε ορισμένα σημεία, πήρα την πρωτοβουλία να διατυπώσω τις πιο πάνω θέσεις, που κατά τις σφυγμομετρήσεις μου θα μπορούσαν να κερδίσουν τη συναίνεση των συναδέλφων της ειδικότητας μας, και να τις προβάλω για να εκφράσουν τις απόψεις τους. Ταυτόχρονα θα ήθελα ακόμη να τους παρακαλέσω, όταν πάρουν θέση απέναντι στις προτάσεις μου, να τις εξετάσουν προπάντων από τη σκοπιά του σημερινού μαθήματος των Φιλοσοφικών στις χώρες τους και να διαβιβάσουν τις παρατηρήσεις τους στη συντακτική επιτροπή του Bulletin της «Ένωσής» μας, για να αξιοποιηθούν σε ενδεχόμενη προσεχή σύνταξη ενός κοινού ευρωπαϊκού αναλυτικού προγράμματος για το μάθημα τούτο.

Ύστερα από τη σύντομη έκθεση της Ομάδας Εργασίας «Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα μαθήματος Φιλοσοφικών» που αναφέραμε στην αρχή αυτής της πραγματείας, θα πρέπει

ο επιθυμητός από την εποχή της ίδρυσης της Ένωσής μας ουσιώδης αυτός στόχος να συμπληρωθεί και με έναν άλλο πραγματοποιήσιμο στόχο. Θα τον ονόμαζα καλύτερα «Συμφωνία» πάνω σε ελάχιστα όρια απαιτήσεων, σε καινούριες «τεχνικές» του μαθήματος, σε διδακτικά και βοηθητικά βιβλία κλπ. Είναι αυτονόητο ότι απ' έδω και πέρα η προαγωγή του θέματος τούτου πρέπει να βαρύνει κυρίως της ΑΙΡΡη, τη Διεθνή δηλ. Ένωσή μας. Νομίζω ότι θα έπρεπε τότε να οργανώσει κάποιο ειδικό Colloquium, για να επεξεργασθεί ένα εφαρμόσιμο Αναλυτικό Πρόγραμμα για ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών διευρύνοντας και συμπληρώνοντας το «Δεκάλογό» μου σύμφωνα τις διάφορες υποδείξεις και τα πορίσματα επιμέρους σχετικών ερευνών εκλεκτών συναδέλφων. Προσωπικά τρέφω αγαθές ελπίδες ότι το βασικό αυτό μάθημα για τους μορφωτικούς σκοπούς της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης θα μπορέσει τελικά να αραξοβολήσει σε ασφαλέστερα λιμάνια. Αυτό θα γίνει, αν κερδίσει τη συναίνεση και τη συνεργασία των συναδέλφων η προσπάθεια για τη σύνταξη ενός βελτιωμένου και προσαρμοσμένου στη σημερινή πραγματικότητα αναλυτικού προγράμματος για ένα κοινό ευρωπαϊκό μάθημα Φιλοσοφικών, που είχα την τιμή να προτείνω στο Κεντρικό Γραφείο της ΑΙΡΡη με το γνωστό «Memorandum».

ΔΡ ΓΙΩΡΓΟΣ Σ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ
Τ. ΛΥΚΕΙΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΑΘΗΝΩΝ